

Samira ƏŞRƏF

Dünya kinosunun olduqca əhəmiyyətli nümayəndələrindən biri hesab olunan Amerika rejissoru Orson Uelles 1915-ci ildə Amerikanın Viskonsin ştatında doğulub. Səkkiz yaşı olanda pianoçu anası dünyasını dəyişir. On dörd yaşında isə Orson atasını da itirir. O, eynilə sonralar çəkəyi "Vətəndaş Keyn" filmindəki Keyn xarakteri kimi qəyyum tərəfindən yetişdirilmiş zəkali uşaq olur.

Orson Uelles hələ üç yaşı olanda teatrda Şekspirin pyeslərinə çəkilmiş tamaşalarda uşaq rollarını ifa etməyə başlayır. On altı yaşından isə Amerikanın ən böyük teatri olan "Brodvey"də işləməyə başlayır. 1937-ci ildə dostu prodüser Hausmanla birlikdə şəxsi teatrını yaradır. O, Şekspirin "Yuli Sezar" əsərinə o dövr üçün novator hesab olunacaq yanaşma edir, müasir dəblə geyinmiş aktyorlar tamaşada dekorasiyasız ifa edirlər. Parlaq zəkası, mükəmməl aktyorluq qabiliyyəti, ədəbiyyata və teatra olan sevgisi Uellesi gələcək uğurlarına doğru aparır.

1938-ci ildə rejissorun "Dünyaların müharibəsi" adlı hazırladığı radiotamaşa Amerikanı bir-birinə qatır. Radiotamaşada Mars planetindən gələnlərin Amerikanı zəbt etməklərindən bəhs olunur. Tamaşa o qədər canlı və təbii hazırlanmışdı ki, insanlar bunun həqiqət olacağına inanırdılar. Bu cür uğurun cavabı özünü çox gözlətmir. Tezliklə Orson Uelles Hollivudda işləmək üçün dəvət alır.

1935-ci ildə o, "Zamanın ürəyi" adlı ilk həvəskar filmi çəksə də, ona uğur gətirən film 1941-ci ildə ekranlaşdırdığı "Vətəndaş Keyn" olur.

Filmin əsas qəhrəmanı Çarlz Keyn qəzet maqnatı Uilyam Herstin prototipidir. Mətbuat imperatorunun həyatının uşaq-lıq illərindən ölümünə qədər anlatan filmdə Çarlz Keynin söylədiyi son söz "rozbad" hər kəsdə maraqlı oyadır. Keynin ölümündən sonra bütün qəzetlər, televiziya kanalları bu kəlmənin mənasını açmağa çalışırlar. Bu sözün mənasını araşdırmaq üçün müxbir Tompson Keynin bütün həyatını araşdırmağa başlayır. Nəticədə tamaşaçı ətrafa qarşı çox güclü, lakin daxilən zəif bir insanın həyat hekayəsi ilə rastlaşır.

Dərin fokuslu optikanın tətbiqi, hərəkətli kamera, müəmmali təhkiyə, dəqiq oyun filmi kinonun ifadə vasitəsi etalonlarından birinə çevirdi.

Film fleşbeklər üzərində çəkilib. Və seyrçi jurnalist araşdırması fonunda maqnatın həyatı ilə tanış olur. Uelles sənədli faktlardan istifadə edir.

Bir çoxları bu filmi rejissorun avtobiografik filmi hesab etsələr də o, bunu qətiyyətlə inkar edir: "Mənim birinci filmim "Vətəndaş Keyn"i bir çoxları avtobiografik film hesab edirlər. Lakin bu heç

Dünya kinosuna təsir edən rejissorlar: Orson Uelles

də belə deyil. Keyn kasıb doğulmuşdu. Mən isə Keynin varidat sahibi olduğum yaşda kasıblaşmışdım. Mənə elə gəlir ki, Keyn - iyrenc fiquddur. Ancaq bir insan kimi mən ona rəğbət bəsləyirəm."

Film kommersiya baxımından uğurlu olmasa da, dünya kinosuna əhəmiyyətli təsir göstərir. Belə ki, 26 yaşında çəkmiş olduğu bu film dünya kinosevərləri arasında özünəməxsus yerdə dayanır. Bir çox kinotənqidçiləri tərəfindən kino tarixinin ən yaxşı on filmi sıralamasında yer alıb. "Vətəndaş Keyn" filmi 1942-ci ildə ən yaxşı ssenari üzrə "Oskar" mükafatına layiq görülür.

Deyənlərə görə filmin çəkilişi zamanı keçirdiyi qəza nəticəsində bir müddət yeriyə bilməyən rejissor filmi əlil arabasında aylaşaraq çəkməli olur.

Rejissor 1948-ci ildə Şekspirin dramaturgiyasına müraciət edir. "Maqbet" faciəsi daha çox teatr tamaşasını xatırladırdı. Filmin büdcəsi az olduğundan filmə kartondan hazırlanmış dekorasiyalardan istifadə olunur. Film 23 gün ərzində tamamlanır.

Orson Uelles 1952-ci ildə yenidən Şekspirə müraciət edir. "Otello" filmi isə "Maqbet" dən fərqli olaraq 4 il müddətinə çəkilir. Kann film festivalında "Qran-Pri" mükafatı qazanır.

nın üzərindəki balaca cib kitabçasına sataşır. Kitabçanın üstündə yazılan "Şanxaylı qadın" adını Qarriyə oxuyan Orson film çəkilişi haqda razılığa gəlir. Çəkilişdən əvvəl göndərilən məbləğlə borclarını ödədikdən sonra Uelles təyyarə ilə Hollivuda uçur. Təyyarədə "Şanxaylı qadın" romanını oxuyur və roman ona hədsiz bayağı və adi təsir bağışlayır. Belə olan halda rejissor elə təyyarədə "Şanxaylı ledi" filmi- nin ssenarisini yazır. Filmdə Orson Uelles və sevgilisi aktrisa Rita Xeyvort iştirak edir.

"Şanxaylı ledi" ekzotik cənub ölkəsində çəkilən ilk nuardır. Film həm də özünün metaforik kino dili ilə seçilir. Personajlar akula və timsahlarla eyniləşdirilir. Sevgi səhnəsində akvariumdakı nəhəng osminoq Elzanın xain, riyakar mahiyyətinə eyham vurur. Alman ekspressionizmində olduğu kimi, burda da məkan qəhrəmanların daxili vəziyyəti ilə uyuşur.

Film gözlənilməz uğur qazandı. Rita həqiqətən də gözəl iş yaratmışdı. İlk baxışdan əldə olunan üç yüz əlli min dollardan əlavə iki milyon dollar gəlir gətirdi.

70 il ömür sürən böyük rejissor 40-a

yaxın filmin rejissoru olub. Ekranlaşdırdığı filmlər içərisində özünün ən yaxşı filmi adlandırdığı ekran işi Frans Kafkanın eyniadlı romanı əsasında çəkdiyi "Proses" filmi. Tənqidi dilə sahib olan film hüquq sisteminin və bürokratiyanın insanlar üzərindəki təzyiqindən və onları çarəsiz və alçaldılmış vəziyyətə salınmalarından bəhs edir.

Film əsasən Yuqoslaviyada, İtaliyada və Fransada lentə alınmışdır. Parisdəki çəkilişlər zamanı Uelles artıq istifadə olunmayan dəmiryolu stansiyasını məhkəmə salonuna çevirməyi bacarıb. Bu ürəkütücü görünüşlü məkanın ağ qara ekran təsvirləri filmdəki ağır atmosferin yaranmasında böyük rol oynayıb. Çəkiliş bitdikdən sonra həmin stansiya muzeyə çevrilir.

Rejissorluqla yanaşı, aktyor sənəti ilə də məşğul olan Uelles həm də gözəl səs tembrinə malik olur. Buna sübut kimi də rejissorun elə "Proses" filmində on bir obrazın dublyajını edir.

Servantes, Fildinq, Qibbon, Qoqol, Xezlitt, Konrad, Şatobrian, Platon, Kollət, Dikkens, Plutarx, Mark Tven və İvlin Vo rejissorun ən sevimli yazıçıları olub.

Kino sahəsində isə Orson Uelles Renuarı, Qriffiti, De Sikonu, Flaerti, Vaydu, Marsel Panolyanı, Roberto Rosselinini, Federiko Fellininin filmlərini yüksək qiymətləndirib.

1977-ci ildə "Amerika film institutu" tərəfindən "Ömür boyu müvəffəqiyyət" mükafatı ilə təltif olunur. Orson Uelles ömrünün son illərini kino projelərini reallaşdırmaq üçün maliyyə qaynaqlarının axtarışına həsr edir. 1985-ci il oktyabrın 10-da rejissor infarktından dünyasını dəyişir.

1947-ci ildə ekranlaşdırılan "Şanxaylı ledi" filmi də rejissorun uğurlu işlərindən biri hesab olunur. Filmin maraqlı yaranma tarixi var.

"80 gün dünya ətrafında" tamaşanın prodüseri Mayk Todd premyeraya yaxın qəfildən müflisləşir. Premyera üçün lazım olan əlli min dollar məbləğ borc götürülür. Borcları qaytarmaq üçün Uelles bir çox adamlarla iş birliyinə başlayır. İlk zəngi də Hollivudda yerləşən "Kolombiya" firmasının keçmiş direktoru Qarri Kona olur. Uelles ona zəng vuraraq əlində çox yaxşı bir ssenarinin olduğunu deyir. Qarri ssenarinin adını soruşur. Teatr otağından danışan rejissorun gözü masa-

